

УДК 330.837

ТЕОРІЯ КОРУПЦІЇ В КЛЕПТОКРАТИЧНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Роберт Фрідріхович ПУСТОВІЙТ

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та управління Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: rfpustovit@gmail.com

Анотація. Досліджено сутність корупції, як фундаментального чинника клептократичної економіки. Проаналізовано теоретичні моделі корупційної поведінки на підґрунті теоретичних концепцій монополістичного та олігополістичного ринків. Визначено фактори корупційного впливу на функціонування економічного устрою клептократичного типу.

Аннотация. Исследована сущность коррупции, как фундаментального фактора клептократической экономики. Проанализированы теоретические модели коррупционного поведения на основе теоретических концепций монополистического и олигополистического рынков. Определены факторы коррупционного влияния на функционирование экономического устройства клептократического типа.

Ключові слова: клептократична економіка, корупція, моделі корупційної поведінки.

Ключевые слова: клептократическая экономика, коррупция, модели коррупционного поведения.

Постановка проблеми. Корупцію визначають як деструктивну, по відношенню до діючих в країні формальних інститутів і загально визнаної моралі, систему соціально-економічних відносин, яка характеризується використанням посадових повноважень для отримання матеріальної і (або) нематеріальної вигоди [1, с. 10]. Існують різні типи, види і форми корупції. Найнебезпечнішою при цьому для сталого розвитку країни є її економічна складова, яка характеризується як неправомірне використання державними службовцями посадових можливостей для специфікації прав власності в особистих корисливих цілях. Наприклад, хабар за надання дозволу на підприємницьку діяльність або за прискорене проходження митних процедур можна кваліфікувати як привласнення активів, якими офіційно володіє держава. Очевидно, що бюрократичні послуги, які надають урядовці, повинні здійснюватися не для власного збагачення чиновника, а для надання можливостей економічним суб'єктам якомога ефективніше реалізовувати економічну діяльність. Однак, ліцензії, дозволи, квоти – все те, що зумовлює необхідність дотримання формально вписаних законів і правил та окреслює приватну економічну діяльність – урядовими чиновниками може бути використано на власний розсуд для отримання хабарів.

Завершальною конфігурацією корупції є «захоплення держави» [2, с. 84], за якого державна

влада приватизується правлячими політико-економічними угрупованнями, владно-примусові повноваження і адміністративний ресурс спрямовуються на захоплення природних ресурсів і землі, основних потоків фінансових коштів, державної та приватної власності і майна найприбутковіших економічних активів (як у державному, так і в приватному секторі), а також найбільш впливових засобів поширення інформації. У «захопленій» державі, яка визначається як держава з клептократичною економікою, політична і економічна корупція набуває системного характеру і стає основою функціонування держави, витісняючи конкуренцію і сприяючи утворенню монополій, підпорядкованих правлячим угрупованням, у політичній, економічній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності суспільства і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд негативного впливу корупційних чинників на економічний розвиток здійснювали відомі українські науковці та вчені із далекого зарубіжжя. Зокрема, у наукових працях В. Предборського та М. Фоміної проаналізовано критичний вплив корупції на економіку держави, зокрема вітчизняну, та небезпеку тінізації її соціально-економічних процесів [3, 4]; О. Длугопольский досліджував мінімізацію негативного впливу корупції на економіку України [5]. Щодо стосується зарубіжних публікацій, то у контексті пропо-

нованої статті на особливу увагу заслуговують праці, в яких акцентовано увагу на клептократичних аспектах корупційної економіки, а саме, наукові публікації: Дж. Кампоса, Х. Чена, В. Блума, А. Шлейфера, В. Вішні.

Мета статті. Необхідно визнати, що корупція доволі поширена у світі. У деяких країнах Африки та Південної Америки, таких як Нігерія або Колумбія, а також в країнах колишнього Радянського Союзу доходи від корупції, ймовірно, становлять значну частку валового національного продукту. Корупційні факти час від часу також набувають розголосу й в розвинених країнах, зокрема найпоширенішими є неправомірні державні витрати на військові замовлення або використання приватних коштів на виборчу кампанію. Однак, економічні дослідження корупції є досить локальними. Як правило вони акцентують увагу на інституційній моделі «принципал-агент», що аналізує відносини між вищими рівнями державних можновладців (принципал), і агентом – чиновником, який отримує корупційну користь від приватних осіб, зацікавлених у певних урядових перевагах.

Тому метою пропонованого дослідження є комплексний аналіз корупційних чинників, які для певних країн, у тому числі й для України, характеризуються як системоутворюючі, що дають підставу економіку України характеризувати як клептократичну [6, с. 629].

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Корупція, як соціально-економічне та політичне явище, є універсальною за своєю природою, оскільки існує у людському суспільстві постійно, незалежно від політичних режимів, інституційного середовища та пануючої форми власності. Високий рівень корупції створює серйозні проблеми для економічного і соціального розвитку, негативно впливає на роль і функціонування державних установ, органів місцевого самоврядування, органів влади, й не тільки в країнах, що розвиваються, але й на глобалізованому рівні.

При цьому дуже важливим є таке твердження: дослідники, які не звертають увагу на неформальні «правила господарської гри», ризикують залишити без належної уваги спонукальні мотиви і обмеження, що установлюють інституційне середовище клептократичної економіки [7, с. 726]. Інституційним підґрунтям клептократичної економіки є корупційна основа устрою влади та тотожна їй «клептократична квазіеліта», члени якої, небезпечно порушують суспіль-

ні формальні інститути, використовують свої владні повноваження для швидкого збагачення та зміцнення ключових позицій у суспільстві. Зазначений висновок надає можливості класифікувати корупцію за трьома основними типами: корупція на загальнодержавному рівні, заступництво та сімейність і адміністративна корупція. Загальнодержавну корупцію часто ототожнюють із політично вмотивованою корупцією що зорієнтована на чималі кошти (наприклад «комісію» від масштабних сфальсифікованих контрактів на державні закупівлі). Також політична корупція відноситься до типу, яким користуються з метою надання владної підтримки, фінансової чи іншої допомоги аби зміцнити та утримати політичну владу окремих осіб чи груп, зокрема незаконні пожертвування корпорацій. Водночас розрізняють низовий рівень економічної корупції, що поширюється на нижній і середній щаблі державної влади, і яку визначають як адміністративна (посадова, бюрократична) корупція. Для позначення економічної корупції, яка вражає вищий рівень системи державної влади і управління, використовується поняття «скупка держави» («statecapture»), тобто здатність впливати на формування базових правил гри (законів, указів, положень та інструкцій) за допомогою незаконних і непрозорих приватних виплат державним посадовим особам.

Що стосується «легальної корупції», то вона займає чільне місце в нафтогазовій галузі, лісництві, оподаткуванні і митному адмініструванні, будівництві шляхів і є підтипом захоплення держави клептократами. Це пояснюється тим, що «легальна корупція» включає маніпуляції із дотриманням формальностей при формалізації законів (узаконених правил), які приносять користь приватним особам за рахунок величезних витрат суспільства. У випадках клептократії, кумівства тощо політичні лідери використовують органи державної влади для самозбагачення та збагачення наближених до себе осіб за допомогою «законних» та незаконних способів [8, с. 9].

В країнах з низьким рівнем корупції державні службовці виконують професійні функції з огляду на власні моральні мотивації, світоглядні стимули, без погроз неправомірного покарання або корупційного тиску. Що стосується інститутів, які формалізують таку поведінку, то акцентуємо, принаймні, на такі п'ять аспектів: по-перше, принцип який установлює, що відповідні аргументи ухвалення бюрократичних рішень не повинні бути пов'язані з особистими відносинами;

по-друге, можливість досягнення рівноправності у наданні бюрократичних послуг економічним агентам; по-третє, участь громадянського суспільства у процесі ухвалення урядових рішень; по-четверте, «прозорі» процедури щодо ухвалення державних рішень, які обмежують суб'єктивістські безпідставні дії посадових осіб; по-п'яте, конкуренція серед державних службовців щодо надання бюрократичних послуг.

Корупція, звичайно, окреслюється по-різному в різних регіонах світу. П'ять аспектів, згаданих вище, характеризують неоднаковий її рівень в різних країнах. Рівність у наданні медичних послуг може бути менш актуальною в суспільствах, що характеризуються відчутними особистісними відносинами. «Прозорості» та участі в ухваленні рішень може надаватися меншого значення в країнах, де суспільство переконане, що лише особисто корисні аргументи мають значення для чиновників. Але у будь-якому випадку у клептократичній економіці можновладці неефективно використовують ресурси країни оскільки нехтують виробництвом та першочергово конкурують за невиробничий корупційний дохід. В цілому клептократична економіка, визначається такими чинниками: корупційне отримання багатства правлячою псевдоелітою шляхом впровадження неринкових трансакційних витрат для фірм і домогосподарств, підґрунтям яких є адміністративно-бюрократичне та політичне насильство; відбувається злиття правоохоронних та кримінальних структур; відсутні гарантовані права власності та законні стимули до створення багатства. Водночас клептократичні олігархічні синдикати, що функціонують разом з можновладцями зорієнтовані на корупційний перерозподіл суспільного багатства, підґрунтям якого є бюрократизація та негнучка інституційна система.

Доповненням вищезазначеним міркуванням є теорія «поділяй і володарюй», що пояснює, яким чином клептократичний економічний устрій може бути відносно стійким у довгостроковій рівновазі [9]. За такого ладу лише зовсім незначна кількість економічних індивідів може отримати вигоду від дискримінаційної політики перерозподілу, яку реалізують корупційні можновладці, у той же час переважна більшість домогосподарств є жертвами клептократії. Фактори, що можуть допомогти обмежити ефективність стратегії «поділяй і володарюй», і навіть зруйнувати клептократію є такими: збільшення позитивних очікувань щодо підвищення добробуту

від ліквідації клептократичного режиму може настільки сприяти протидії йому з боку громадянського суспільства, що змусять клептократичну владу піти у відставку. Водночас усунення клептократичного режиму буде більш вражаючим у випадку, якщо різні групи громадян безпосередньо пов'язані між собою спільною метою і спільними інтересами. Протистояння між соціальними групами створює передумови для підпорядкування корупційному режиму ще більше економічних і політичних ресурсів.

Для подальших досліджень стратегій, що передбачають можливість руйнації клептократичної економіки пропонуються такі перспективні наукові напрями: перший – моделювання поведінки гравців, що загрожують ефективності політики «поділяй і володарюй»; другий аналізує функціонування клептократичних режимів в умовах неповної або асиметричної інформації; третій досліджує математичний аналіз виробничої функції корупційної економіки в умовах економічних шоків.

У свою чергу у межах пропонованої статті розглянемо зазначену проблему на підґрунті теоретичних концепцій монополістичного та олігополістичного ринків, де потенційний корупціонер має контрольовані права власності над державним активами у сфері їхнього розподілу та зосередимося на корупційних наслідках.

Виходячи з цієї передумови визначимо потенційні можливості побудови корупційної мережі. У деяких країнах, таких як пострадянські держави, корупція є доволі поширеною з огляду на переконання економічного суб'єкта, який вимушений корупційно сплачувати для отримання дозвільної бюрократичної процедури та можливості виключення додаткових хабарів у майбутньому. Водночас хабарницький платіж аж ніяк не гарантує від наступних корупційних домагань з боку чиновника. При цьому виникають проблемні питання, які потребують відповідного наукового аналізу щодо типів корупційних режимів, поширення корупції в економіці та її наслідків для економічної діяльності.

Розглянемо найпростішу корупційну модель отримання певної бюрократичної послуги [10, с. 601]. Припустимо, що ця послуга, як економічне благо, має відповідну еластичність попиту за ціною і звідси окреслюється крива попиту на нього (D_p). Скажімо, що дана послуга надається відповідним чиновником, який має бюрократичні можливості щодо обмеження кількості та впливу на ціну трансакції. У реальній господарській

практиці, зазначені обмеження можуть означати таке: невиправдане збільшення терміну надання послуги, висунення додаткових вимог або навіть безпідставна відмова. Слід зазначити, що ключовою причиною існування надмірної кількості бюрократичних дозволів та процедур у kleптократичній державі пов'язано з наданням можливостей чиновникам збирати хабарі в обмін на надання адміністративних послуг. Також припускаємо, що чиновник має право обмежувати бюрократичну пропозицію без будь-якого ризику виявлення і покарання, бо керівники вищого рівня поділяють корупційні надходження, а громадянське суспільство протидіє корупції надто слабо. Разом з цим чиновник є монополістом з надання даної бюрократичної послуги, що визначає можливість визначення монопольної корупційної ціни.

Нехай офіційна ціна зазначеної бюрократичної послуги дорівнює P . Водночас маємо таке обмеження: граничні витрати (MC) посадової особи є неістотними, оскільки окреслюється витратами уряду. При цьому розрізняємо два випадки.

Перший, чиновник ставить собі безпосередньо за мету отримання хабара, але такого, що перевищує вартість адміністративного сервісу (рис. 1). Звідси ціна бюрократичної послуги P_2 з урахуванням спадної кривої попиту на неї (D) виявиться вищою за офіційно задекларовану P_1 , що окреслює граничний дохід чиновника (спадна MR , яка розташована під спадною кривою D , з огляду на бюрократичний ринок недосконалої конкуренції). За таких обставин, коли бюрократ, наприклад, надає дозвіл на бізнесову діяльність за задекларованою урядом ціною та окреслює корупційне доповнення, він отримує корупційну суму, яка позначається прямокутником P_2MNP_1 . При цьому слід врахувати, що без корупційного вимагання бізнес отримує адміністративні дозволи за нижчою ціною (P_1) та у більшій у кількості (т. C), а у доходну частину бюджету надходить більша кількість платежів, яка окреслюється прямокутником P_1BCO , аніж за корупційних умов (прямокутник P_1NLO).

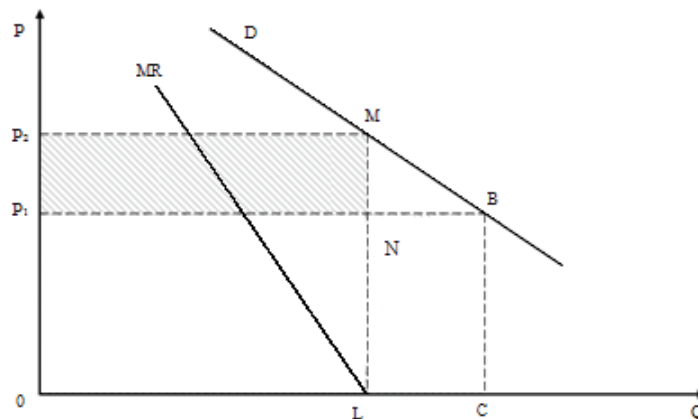

Рис. 1. Корупційна ціна, яка перевищує офіційно задекларовану

Другий випадок. Чиновник надає бюрократичну послугу, плату за яку повністю привласнює, тобто «приховує» від сплати у державний бюджет (рис. 2). У цьому випадку її ціна співпадає з хабаром, або навіть може бути нижчою за офіційну. Для прикладу, коли митники надають корупційний дозвіл на «безмитний» перетин товарів через кордон, то податки, які повинні сплачувати під-

приємці до бюджету повністю трансформуються у хабар для митників. За таких умов корупційний дохід окреслюється прямокутником $P'_1B'C'O$, а у разі зниження корупційної ціни нижче офіційно задекларованої – з урахуванням еластичності попиту на послугу і можливості збільшення доходу – прямокутником $P'_2E'L'O$.

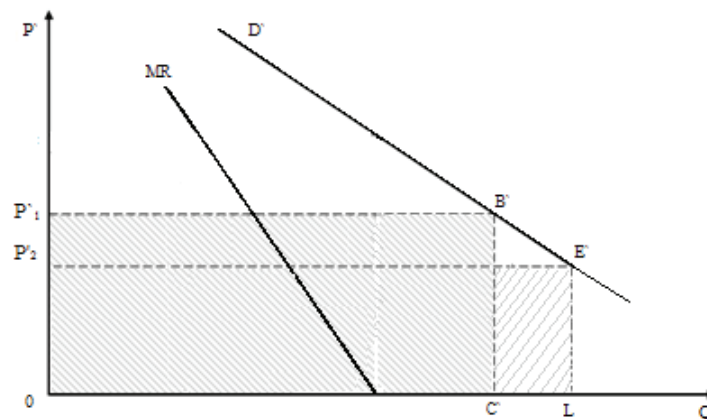

Рис. 2. «Прихована» корупційна ціна

Очевидно, що вищезазначені моделі корупційної поведінки концептуально є подібними і відрізняються лише рівнем граничного доходу урядової особи. В першому випадку корупційні чинники завжди призводить до зростання сукупної ціни бюрократичної послуги, у другому, за умов хабарницьких вимог щодо бізнесу з метою виведення коштів поза бюджет, корупційні дії можуть призвести до зниження витрат підприємця. Певно, що друга модель є більш привабливою для споживача бюрократичних послуг оскільки сукупні трансакційні витрати бізнесу, як правило, зменшуються. Крім того, чиновник в умовах монопольного права на надання послуг прагне до створення дефіциту щодо «бюрократичного сервісу» за офіційною ціною, що призводить до «розчищення» відповідного ринку і можливостей його переспрямування на корупційні засади. Тобто виникає певна подібність між хабаром і податком на послугу, і за умов першої моделі хабар цілковито дорівнює максимальному податку, коли граничні витрати дорівнюють офіційному платежу. Відмінність полягає лише в тому, що податки, як правило, стягуються до урядового бюджету, а не збагачують чиновника. Водночас саме друга модель теоретично пояснює існування корупції в умовах дореволюційних монархій в країнах Західної Європи або, в наш час, клану Януковича в Україні, тобто в економіко-історичній ситуації, яку М. Олсон визначає як інституційну конструкцію «стаціонарного бандита».

Також зауважимо, що покарання за корупційні діяння корелюється з його змістом, ймовірністю виявлення злочину, величиною хабара. Звідси можливі такі дії корупціонера: зменшення величини хабара разом із збільшенням кількості

бюрократичних дозвільних процедур та підвищенням сумарної корупційної складової або обмеження пропозиції бюрократичних послуг разом із збільшенням корупційного доходу. Зазначене дозволяє зробити висновок про можливість поширення корупції в інституційному бюрократичному середовищі шляхом запровадження псевдоконкурентних засад між посадовими особами та споживачами, зокрема функціонування тендерного механізму, в результаті якого отримують державні замовлення на виконання робіт ті підприємці, які сплачують найбільший хабар, але з урахуванням корупційної кривої попиту. В той же час, чиновники, вимоги яких відхиляються від «конкурентно корупційної ціни», отримують нульовий граничний прибуток.

Для подальшого аналізу корупційних чинників в умовах клептократичної економіки вважається за необхідне дослідження у пропонованому аналізі економік радянського типу. За часів СРСР, очевидним є фундаментальний конфлікт між ефективними правами власності, необхідними для зниження трансакційних витрат і прискорення економічного зростання та функціонуючою системою специфікації активів, що запроваджена для максимізації можновладцями корупційної ренти. В умовах економіки радянського типу адміністративно-бюрократичне планування орієнтоване на штучне підпорядкування економіки, функціонує жорстка директивна система розподілу ресурсів, що не відповідає реальним виробничим витратам і споживчому попиту, відбувається «підгонка» доходів домогосподарств до ідеологічних соціальних стандартів правлячої монопольно партії, спостерігається відсутність альтернативного вибору у продавця і покупця. Все це формує «економіку дефіциту», яка транс-

формується в клептократичну, основоположним фундаментом якої виступає ієрархічна система розподілу відповідно до соціально-бюрократичного становища суб'єктів економіко-політичного процесу. У таких умовах права і свободи домогосподарств і підприємств щодо задоволення платоспроможного попиту узурпує, починаючи з вищого рівня, адміністративна система, бюрократія якої є продукт і охоронець соціально-економічних відносин в клептократичній економіці дефіциту.

Саме правляча верхівка і її бюрократичний і поліцейський апарат отримують найвищу заробітну плату, додаткові пільги, їхні символи соціального статусу першочергово фінансуються з державного бюджету. При цьому так зване спецпостачання вищої партійної, радянської, військової, інтелектуальної номенклатури, як інституційна конфігурація корупційної системи прихованого типу, становить найпомітнішу частку їхніх привілеїв, які були започатковані після захоплення влади більшовиками і примножувалися протягом існування радянської держави. Але ненадійність прав номенклатури на придбане державне благополуччя зніціювала псевдоринкові реформи, які в першу чергу мали на меті створити приватну власність для номенклатури та відокремити її від державної власності. Партійний та адміністративний апарат прагнув до приватизації джерел свого матеріального добробуту та отримання права передавати його в спадщину, а не залишати наступнику разом з посадою.

Як наслідок, в Україні і інших країнах колишнього СРСР, за виключенням країн Балтії, із здобуттям незалежності відбувається процес неправомірного збагачення можновладців, їхня політична діяльність втрачає свої соціальні орієнтири і починає продукувати дії, що уражають корупцією усі гілки влади, особливо бюрократію, що пов'язана з використанням бюджетних коштів, землекористуванням та землевідведенням, ліцензуванням, податковим контролем та наданням прав власності. В цілому розрізняють такі види корупції в пострадянському суспільстві: хабарі і неформальні платежі у відносинах між бізнесом і офіційною владою (ділова корупція); платежі за укладення угод, ухвалених менеджерами компаній («відкати»); неформальні платежі та подарунки з боку населення за «гідний сервіс» у галузі освіти та охорони здоров'я, а також як спосіб уникнення формальних санкцій за порушення правил (повсякденних, або побутових);

купівля місць у владних структурах і тіньове фінансування виборчих кампаній в цілях лобювання інтересів політичних та економічних груп (політична корупція).

На відміну від моделі чистої монополії в умовах автократично-клептократичного державного устрою вищезазначені корупційні способи дій як правило окреслюються олігополістичною поведінкою. Припустимо, маємо корупційні ціни на державну бюрократичну послугу, що визначаються як P_1 і P_2 за кількості X_1 і X_2 , а офіційні ціни за даної умови дорівнюють граничним витратам дуополістів, які позначимо як MC_1 і MC_2 . У розрахунку на одиницю пропонованої бюрократичної послуги, P_1 співпадає з MC_1 , а P_2 з MC_2 .

Звідси корупційні дуополісти фіксують ціну P_1 , за якої:

$$MR_1 + MR_2 \frac{dx_2}{dx_1} = MC_1 \quad (1)$$

де MR_1 і MR_2 – граничні доходи від реалізації першої та другої корупційної послуги відповідно. З урахуванням того, що зазначені послуги є комплементарними, то $dx_2/dx_1 > 0$, і, звідси $MR_1 < MC_1$. З огляду на це, дуополістична модель утримує корупційну ціну на першу послугу, для одночасного зменшення ціни разом із збільшенням сукупного попиту на комплементарну другу і, таким чином, підвищує свій сукупний корупційний дохід.

Як альтернативне припущення презентуємо дуополістів як автономних «продавців» бюрократичних послуг за однаковою ціною. Зокрема для першого дуополіста оптимальним є результат, коли $MR_1 = MC_1$. Отже, в цьому випадку прибуток корупціонера за одиницю хабара є вищим, але сукупний дохід є нижчим, аніж в умовах спільної репрезентації дуополістів. Це пояснюється тим, що автономний дуополіст ігнорує ефект збільшення корупційного доходу від агрегованого попиту на додаткові адміністративні дозволи і, отже, в умовах ситуації «дилеми ув'язнених» відбувається зниження загального обсягу хабарів. Наслідком цього є трансформація корупційного функціонування адміністративного апарату, яку визначають як дії «хижацької бюрократії».

Ця проблема набуває особливої гостроти в посткомуністичних клептократичних країнах, у яких «хижацька бюрократія» має можливості запроваджувати формальні інститути, які вимагають додаткові, необхідні бізнесу дозволи та ліцензії за відповідну корупційну плату. Разом з цим обумовлений хабар не є гарантом від по-

дальших вимагань, адже він не є формально зафіксованим, і має тенденцію до розширення.

За зазначеної моделі більшість бідних країн схильні витратити свої обмежені ресурси на псевдопроекти розвитку інфраструктури або оборонної сфери, де корупція є найбільш поширеною, ніж на реальний розвиток у галузях освіти та охорони здоров'я. Додамо, що домовленості клептократичних олігополістів – як правило таємні – містять значущу небезпеку для соціально-економічного прогресу країни, а саме ворожість по відношенню до технологічних та соціальних змін і інновацій. Корупційна інституційна структура вимагає залучення до ухвалення ключових рішень лише обмеженої кількості, наближених до керівника держави і його бюрократичного апарату, осіб, що зорієнтовані на корупційні схеми. Тому псевдоеліта при владі включає до себе лише невелику олігархічну групу політиків і бізнесменів, яка відмовляє «новачкам», що пропонують інноваційні проекти, усіяко підтримує монополії, перешкоджає закордонним інвестиціям.

Саме егоїстичні інтереси псевдоеліти надають потужний стимул до формування груп при владі, а разом з цим, певні періоди політичної та соціальної стабільності, відсутності соціальних потрясінь та економічних шоків сприяють виникненню нових груп з клептократичними прихильностями та зміцненню вже існуючих, оскільки стабільне корупційне середовище дозволяє подолати ефект безбілетника. Також псевдостіккість клептократичного устрою економіки надає певний час для вироблення селективних стимулів, виявлення нових комбінацій колективних вигод і т.п. Таке соціально-економічне становище визначається як «інституційний склероз» – особливий показник для емпіричної перевірки теорії М. Олсона – який підтверджує наступні трансформаційні події. Коли було знищено авторитарну державу, взаємозв'язки бюрократично-господарського апарату не тільки не ослабли, а й, навпаки, посилилися. Їхні групи, що сповідували корупційні інтереси почали розподіляти бюджет, «замикати на себе» ренти, що об'єктивно гальмувало економічний розвиток країни. Після припинення сталінського терору розпочався процес зрощування корупційних зв'язків усередині адміністративно-бюрократичної і господарської системи, і групи інтересів, у підсумку, стали сильнішими за керманців держави. А після остаточного усунення адміністративно-командної економіки одразу й зникли останні партійно-адміністративні обмеження, коли ані держава,

ані широкі коаліції вже були не здатні стримувати корупційні вигоди перерозподільних груп.

Водночас для того щоб групи інтересів мали істотний вплив на політику регулювання, вони повинні: по-перше, мати потужний вплив на результати виборів; по-друге, законодавці змушені постійно відчувати небезпеку втрати підтримки груп інтересів, які привели їх до влади; по-третє, служби «поліцейського патруля» і «пожежної охорони» [11, с. 166] повинні бути дієвими щодо контролю законодавців, для того щоб здійснювана ними корупційна політика не відхилялася від окресленої олігархічними групами [12, с. 17]. У цьому сенсі способи економічної політики, які підсилюють економічний вплив уже панівних груп або послаблюють групи, що виступають противою, швидше за все порушують існуючий баланс політичних сил і піддають ненавмисному згубному впливу економіку країни. Крім того, економічні реформи, які не враховують найважливіші політичні та інституційні джерела неефективності, а тільки поверхнево торкаються її симптомів, здатні викликати «зворотній рух», оскільки порушують «політичний принцип сумісності за стимулами» і в підсумку руйнують існуючу політичну рівновагу клептократичного устрою і діючі корупційні коаліції.

Висновки. Суттєво мінімізувати корупційні чинники здатні такі фактори, як: наявність у розпорядженні уряду ефективного апарату контролю; нечисленність правлячої корупційної псевдоеліти; однорідність і згуртованість суспільства, що дозволяє швидко поширюватися інформації про факти хабарництва. До цього переліку додамо здатність влади покарати тих чиновників, яким інкримінують надмірне хабарництво навіть в умовах клептократичної економіки. Також загальна ситуація в державі значно погіршується, якщо клепократичний правитель настільки слабкий, що не може усунути корупційних чиновників у регіонах або, навіть, у формально підконтрольному уряді. За таких обставин економіка країни позначається моделлю «незалежних монополістів» з власними корупційними схемами та руйнівними наслідками для економіки країни.

Вищезазначене пояснюється наявністю таких двох типів громадського порядку, що притаманні економічному розвитку [13, с. 262–265]. Для порядку «відкритого доступу» характерні економічний розвиток, демократія, заможне і динамічне громадянське суспільство з численними організаціями та розгалуженою системою безособових соціальних відносин, які включають верховен-

ство закону і надійний захист прав власності. У свою чергу громадський порядок «обмеженого доступу», навпаки, характеризується повільним економічним зростанням, незначною кількістю громадських організацій, неоднорідністю соціальних відносин, що будуються за принципом особистих привілеїв, обмеженням конкуренції, вибірковим примусом щодо виконання законів, незахищеністю прав власності та спрямованістю клептократичних груп на створення корупційних рент. Як наслідок, суспільство повністю поринає

у неконкурентну економіку, безлад і насильство, водночас нелегальна економіка набирає силу. Клептократична влада лише інколи замислюється про позитивні або негативні наслідки своїх рішень для суспільства в цілому. Її увага в основному зосереджена на особистісних корисливих інтересах, на захопленні тих, які здобувають для неї корупційну ренту, на перерозподілі ресурсів на свою користь за допомогою «слухняної» правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Гевелинг Л. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции в негативной экономике / Л. В. Гевелинг. — М. : Изд-во «Гуманитарий» Академии гуманитарных исследований, 2001. — 592 с.
2. Нисневич Ю. Многоликая коррупция и ее измерения в исследованиях международных организаций и международных отношений / Ю. Нисневич, Д. Стукал // Мировая экономика. — 2012. — № 3 — С. 83–90.
3. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології / В. А. Предборський. — К. : Кондор, 2005. — 614 с.
4. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М. В. Фоміна, В. В. Приходько, М. Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М. В. Фоміна. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. — 333 с.
5. Длугопольський О. В. Сучасні погляди на корупцію та мінімізацію її негативного впливу на економіку України / О. В. Длугопольський, Ю. П. Івашук // Економіка України. — 2012. — № 9. — С. 13–24.
6. Bloom B. Criminalizing Kleptocracy? The ICC as Viable Tool in the Fight Against Grand Corruptions / Ben Bloom // American University International Law Review. — 2014. — Volume 29, Issue 3. — P. 628–656.
7. Helmke G. Informal Institutions and Comparative Politics: A research Agenda / Gretchen Helmke, Steven Levitsky // Perspective of Politics. — 2004. — Vol. 2, № 4. — P. 725–740.
8. The Many Faces of Corruption / Campos J. Edgardo, Pradhan Sanjay. Washington: The International Bank of Reconstruction and The World Bank, — 2007. — 484 p.
9. Chen X. Theory of Divide-and-Rule: Kleptocracy and Its Breakdown / X. A. Chen // Paper University of Warwick. — 2010. — June. — 57 p.
- Shleifer A. Corruption / Andrei Shleifer, Robert W. Vishny // The Quarterly Journal of Economics. — 1993. — Vol. 108, № 3. — P. 599–617.
10. McCubbins M. Congressional Oversight Overlooked: Police Patrols versus Fire Alarms / Mathew D. McCubbins, Thomas Schwartz // American Journal of Political Science. — 1984. — № 28. — P. 165–179.
11. Заостровцев А. Теории групп интересов / А.П. Заостровцев // Финансы и бизнес. — 2009. — № 1. — С. 6–24.
12. Норт Д., Уоллис Д., Вайнгаст Б. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уолли., Б. Вайнгаст. — М. : Изд. Института Гайдара, 2011. — 480 с.